

**Відгук офіційного опонента Сюти Г.М.
про кваліфікаційну наукову працю НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ ДЕРЕНЧУК
«Мовний портрет сучасного українського політика»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.**

Лінгвістика – наука динамічна, оскільки надзвичайно динамічною, чутливою до змін життя й соціуму є сама мова. Тому природно, що кожне нове покоління лінгвістів віднаходить свої об'єкти вивчення, визначає свої напрямки й сфери дослідження, виформовує актуальні парадигми – в цьому виявляється пізнавальна поступальності мовознавства і зміна типів мовознавчої рефлексії. Вони помітні і щодо незмінно стабільних, «надчасових» об'єктів пізнання, і стосовно нових феноменів мовного побутування, стильово маркованих явищ тощо. Підтвердження цьому – розглядувана кваліфікаційна праця Н. В. Деренчук «Мовний портрет сучасного українського політика».

Звернення дисерантки до лінгвістичної інтерпретації природи політичного дискурсу, до розгляду його диференційних мовних одиниць і явищ – закономірне й логічне. Як об'єкт розгляду цей феномен уже частково актуалізований у працях українських лінгвістів, щоправда, як слушно стверджує сама авторка, «дослідження мовного портрета українського політичного діяча та окреслення комплексу комунікативних стратегій політичного мовлення має фрагментарний характер» (с. 12). Те, що на сьогодні ми наразі не маємо системного, інтегративного опису комунікативних і лінгвопрагматичних особливостей українського політичного дискурсу, а поняття *мовний портрет політичного діяча* тільки поступово входить у науковий обіг, Н. В. Деренчук виправдано використовує як один з основних аргументів для умотивування актуальності своєї праці.

На користь актуальності дисертації свідчить також її сковоординованість із стратегічними напрямками лінгвістичних досліджень,

здійснюваних на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Не порушуючи чинних вимог, авторка абсолютно традиційно, з дотриманням канонів дисертаційного жанру, вибудовує вступну частину: крім обґрунтування актуальності, визначає теоретичне і практичне значення та новизну праці (с.15-16), вказує на об'єкт (мовний портрет сучасного українського політика) і предмет (різновідні засоби моделювання мовного портрета) дослідження (див. с.14), акцентує увагу на особистому внескові, подає відомості про апробацію та публікації.

Принципово значущими для розуміння авторської концепції праці є насамперед визначення її мети та завдань. Попри те, що їх формулювання в окремих позиціях могли б бути увиразнені, відзначимо, що саме їх послідовне досягнення, виконання за чітким алгоритмом дало змогу продемонструвати, як через мову, мовну поведінку об'єктивуються ідеологічні й індивідуально-психологічні особливості політиків, їхня орієнтація на певні вікові, інтелектуальні, професійні, регіональні стратегії соціуму, які опорні поняття, морально-етичні орієнтири, асоціативно-оцінні коди актуальні для комунікативної сфери сучасної української політики, які способи лінгвістичного впливу чи маніпуляції, комунікативні стратегії найбільш показові для розглядуваної дискурсивної практики. Синтезований, комплексний виклад цих питань, власне, й умотивовує наукову новизну праці.

Структура роботи теж пов'язана з логікою вирішення конкретних завдань. Загалом вони виконані результативно, внаслідок чого: обґрунтовано теоретико-методологічні засади пізнання політичного дискурсу; диференційовано поняття *мовна особистість* і *мовний портрет*; окреслено теоретичні основи дослідження політичного дискурсу в комунікативно-прагматичному вимірі; виявлено й описано функціонально-стилістичні параметри мовного портретування українських політиків; змодельовано *узагальнений мовний портрет* сучасного українського політика; вибудувано

типологію комунікативних стратегій, актуальних для українського політичного дискурсу, простежено й проаналізовано вербальні засоби їхньої реалізації. В комплексі ці здобутки визначають наукову вартісність виконаної роботи, оскільки поглиблюють теорію й удосконалюють методику дослідження функціонально-прагматичної та комунікативної природи політичного дискурсу.

Розділ I «Теоретичні засади мовного портретування в політичному дискурсі» (с.18-52) виконано в традиціях оглядової аналітики, що передбачає узагальнення теоретичних питань, які дисертантка вважає безпосередньо дотичними до предмета й об'єкта своїх рефлексій. Зокрема це: а) умотивування статусу політичного дискурсу як самодостатнього й важливого об'єкта лінгвокультурологічного дослідження; б) окреслення наукових основ лінгвістичного вивчення *мовної особистості* та *мовного портрета* сучасного українського політика; в) систематизація теоретико-методологічних положень щодо комунікативно-прагматичного вивчення політичного дискурсу. Виклад цих питань демонструє належну теоретичну підготовку Н. Деренчук, її лінгвістичну компетентність. Їх засвідчує, наприклад, визначення ключових ознак досліджуваного дискурсу й запропоноване у висновковій частині розділу авторське тлумачення мовного портрета політика: «мовний портрет витлумачуємо як ієархічно-організовану структуру, яка містить компоненти таких рівнів: психолінгвістичного (соціальні, психологічні особливості, особисті інтереси), мовно-культурного (особливості комунікативної поведінки, ураховуючи чинник адресата та своєрідність його лексики) та рівня лексикону (опис та аналіз усіх системно-мовних рівнів)» (с. 51).

Сприйняттєву цілісність цього розділу, на нашу думку, дещо руйнує його структура. Для логіки сприймання, очевидно, кориснішим було б дотримання логічної послідовності у науковій експлікації поняття *політичний дискурс*. А для цього варто було б поміняти місцями п. 1.2 та 1.3.

Принципово правильною вважаємо здійснену в п. 1.2. корелятивну (не опозитивну!) диференціацію понять *мовна особистість* і *мовний*

портрет. Їх розгляд в окремому параграфі доречний, виклад параграфу – і теоретично, й методологічно вичерпний, переконливий. Евристичну сутність рефлексій дисертантки щодо названих опорних понять відбиває таке узагальнювальне твердження: «Мовний портрет актуалізується як один із видів опису мовної особистості, що полягає у відображені певних лінгвістичних та екстралінгвістичних рис, зумовлених жанровою та ситуативною специфікою... Основну відмінність поданих понять вбачаємо в часовому вираженні: мовна особистість реалізується в динаміці, мовний портрет – в конкретний відтинок часу, зумовлений жанром та КС» (с.51).

До певної міри дискусійною можна вважати позицію дисертантки щодо вживання термінів *політична мова*, *політична комунікація* та *політичний дискурс* як синонімічних (с.29). Однак кожен автор має невід'ємне право на відстоювання своїх поглядів.

Виявлення й опис лінгвостилістичних параметрів мовного портрета українського політичного діяча – це складне й багатоаспектне завдання розділу II (с. 53–126). Для його комплексної реалізації Н. В. Деренчук визначила й послідовно проілюструвала стилістичний потенціал тропеїчних / металогічних засобів мовного впливу (ядерний корпус цих засобів у її дослідницькій концепції формують метафора, метонімія, порівняння), акцентувала увагу на інтертекстуально-діалогічних механізмах комунікації, простежила комунікативно-оцінну вагомість фразеологізмів, окреслила лінгвосугестивну функцію граматичних засобів. Окремий самодостатній фрагмент праці постав унаслідок докладного опису засобів творення комічного.

Обрана дисертанткою методика аналізу металогічних засобів політичної мови передбачає розгляд виявленіх метафор, метонімій, порівнянь. Загалом їхні представлені в праці семантичний, когнітивний та експресивно-оцінний діапазони достатньо об'ємні й переконливі, хоч, на нашу думку, не відбивають усього образно-експресивного багатства політичного дискурсу. Так, найбільш актуальними метафоричними моделями визначено антропоморфну,

зооморфну, фінансово-економічну, військову. Вони охарактеризовані в дисертації, репрезентовані в авторефераті, тому зосереджуватися на них у відгуку не варто. Натомість висловимо таке міркування: в наведеному авторкою переліку не виявляємо інших домінантних метафоричних моделей – природоморфної, родинної, архітектурної, кулінарної, спортивної. Тим часом вони достатньо репрезентативні для студійованого дискурсу, пор: *гілки влади мають зарясніти новими плодами; важкі випробування об'єднали українську родину; Європа — не комунальна квартира; руйнувати фундамент суспільної довіри; контролльований коридор для переміщення...;* втрата газотранспортної системи України стане справжнім *нокаятом* для нашої економіки; *дійти до фінішу виборчого марафону.* Сподіваємося, що розгляд таких популярних лінгвокогнітивних структур для дисертантки – лише питання часу.

Водночас варто відзначити слухність спостережень і висновків Н. Деренчук щодо дискурсивної специфіки експресивності й аксіології виявлених тропів. Адже їх уживання в мові політиків справді часто пов’язане з потребою висловити *негативну* оцінку, передати *негативні* емоції. Це – своєрідна жанрово-стильова норма політичної мови.

Виправданим із погляду цілісності осмислення мови українських політиків вважаємо також звернення до її інтертекстуально-діалогічного аспекту. Насамперед імпонує те, що Н. Деренчук не оминає дискусійних теоретичних питань, зокрема щодо методологічної диференціації понять *цитата, алюзія, ремінісценція* і визначення їхньої гіперо-гіпонімічної ієархії. Цілковито погоджуючись із тим, що це питання поки що залишається в зоні контроверсивності, відзначимо, що в сучасній текстолінгвістиці вже чітко окреслилася тенденція до пріоритетного визнання родового статусу *цитати* (на відміну від літературознавства, де домінує позиціонування родового статусу *ремінісценції*). Натомість дисертантка обрала ключовим поняттям *алюзію*, і в цьому вбачаємо певну некоректність терміновживання, пов’язану, зокрема, і внутрішньою формою

самої лексеми *алюзія*. Тим паче, що до алюзій аж ніяк не можна зарахувати точні цитування Шевченка (*борітесь – поборете, вам Бог помагає*), іронійні вживання улюбленого звертання екс-президента В. Ющенка *любі друзі* тощо.

У контексті характеристики фразеологічних та граматичних засобів Н. Деренчук докладно й послідовно простежує сугестивність нетрансформованих і трансформованих відповідно до комунікативної ситуації фразеосполук (*галопом по європам, кім у мішку, шито білими нитками, залатана чорна діра*), характеризує стилістичний потенціал займенників, риторичних структур, паралельних конструкцій та повторів. Показово, що результати спостережень щодо модальності, оцінності, сугестивності аналізованих одиниць загалом сумірні з уявленнями про їхнє комунікативно-прагматичне навантаження в інших типах дискурсів (насамперед у ментально близькому мас-медійному). Такими, наприклад, є фрагменти дослідження, присвячені описові прагматично-діалогічного, адресатного навантаження займенників *я, ми, ти, ви, мій, наш*, що має безпосередній зв'язок з охарактеризованими в III розділі стратегіями маніпуляції, демонстрування єдності з адресатом і т. ін. Переконливим є й таке спостереження дисертанки: «В особові форми *ми, наш* політики вкладають лише позитивну конотацію» (С. 93). Це справді поширений, традиційний маніпулятивний прийом позитивної самопрезентації, вдаваного чи реального комунікативного зближення, тривалого чи ситуативного контактостановлення (пор. емпатичність формул *ми з вами зможемо..., наша з вами країна...* і т. ін.), інституціональної ідентичності (*добре, що ми цю програму повернули...*). Натомість уживання займенників *ви, ваше, вони* в політичних промовах часто є маркером відмежування, дистанціювання (*Ви забираєте у сіл їхні сільські ради, ви забираєте реальну можливість .. населеного пункту впливати на своє життя*). Описуючи відповідні явища, Н. Деренчук слушно вказує на типи їх актуалізації і як параметрів індивідуального мовного портрета, і як комунікативно-оцінних штампів, кліше.

Заслуговує на увагу здійснений у роботі аналіз засобів творення комічного. Із цією категорією дисертантка пов'язує зафіксовані в мові політиків вияви іронії, самоіронії, політичного сарказму, емоційне полегшення чи увиразнення викладу через використання анекdotів тощо.

Один із ключових фрагментів II розділу – це опис узагальненого мовного портрета сучасного українського політичного діяча (п.2.2). Загалом схвалюючи методику комплексного обстеження одиниць вербально-семантичного, лінгвокогнітивного, мотиваційно-прагматичного рівнів, висловимо міркування щодо самого терміна *узагальнений мовний портрет*. Після ознайомлення з цією загалом змістовою, насиченою переконливим ілюстративним матеріалом частиною роботи виникає сумнів у його коректності. Адже кваліфікація *узагальнений* передбачає опис моделі, матриці, що узагальнює лінгвістичне бачення комплексу типових за способом та метою висловлення мовомисленнєвих й оцінних конструктів. Насправді ж у реальних, живих ситуаціях цей портрет завжди *індивідуалізований*, оскільки пов'язаний із конкретною мовою особистістю, мовно-комунікативною діяльністю конкретної людини. Власне, і сам виклад параграфу це переконливо підтверджує.

Від традиційного рівневого аналізу одиниць політичного дискурсу Н. Деренчук логічно переходить до комунікативного-прагматичного (Розділ III «Прагмалінгвістична характеристика мовного портрета українського політика» (с.127-184). З огляду на заявлене у вступі завдання «створити й описати типологію комунікативних стратегій в українському політичному дискурсі, виявити вербалльні засоби їхньої реалізації», він стає органічним і доречним фрагментом загальнодисертаційного викладу. Здійснюючи системний аналіз стратегій самопрезентації (акцентована як центральна), самозахисту, дискредитації, компромісу, також агітаційної, інформаційно-інтерпретаційної та маніпулятивної, дисертантка вибудовує цілісну матрицю лінгвістичного пізнання цих стратегій і пов'язаних із ними тактик. Як наслідок, у розділі у контексті синхронного зりзу українського політичного дискурсу представлено

об'ємний корпус типізованих, конвенціональних та індивідуально вживаних мовних формул, одиниць, зворотів тощо, свідоме чи підсвідоме вживання яких у мові є виразно інтенційно спрямованим на досягнення конкретного комунікативного й експресивного-аксіологічного ефекту.

Роботу завершують самостійні висновки, які загалом скоординовані із завданнями дисертації, доповнюють новими теоретичними положеннями сучасну теорію та методику пізнання політичного дискурсу. Узагальнюючи підсумки дослідження, ці висновки водночас подекуди потребують виразнішої конкретизації або ж доповнення.

Дисертаційне дослідження Н. Деренчук стимулює до роздумів. Деякі з них уже означено, інші наведемо як міркування та побажання.

Цілком очевидно, що описані в роботі лексичні, фразеологічні, асоціативно-метафоричні, діалогічно-інтертекстуальні явища, зафіковані в мові українських політиків, мають специфіку *індивідуальної актуалізації*, як компоненти *індивідуальних* портретів. Усвідомлюємо, що авторка не ставила перед собою завдання простежувати такі особливості ні на рівні фіксації як дискурсивних явищ, ні з метою виявлення й констатації як норми індивідуального мововираження. Однак надалі такі системні, послідовні спостереження можуть стати дуже інформативними, тим паче, що матеріал дослідження в дисертації – не гомогенний, а надзвичайно різноманітний із погляду належності політиків до різних ідеологічних платформ, особливостей їхніх психотипів тощо.

Серед часткових застережень виділимо й такі: а) некоректна кваліфікація мовних явищ, зокрема не можна погодитися із зарахуванням окремих образів до метафор (*де ваше, паразити, покращення; жити по-новому означає, що...*) та порівнянь (*давайте працювати як люди; перетворимося в «бананову республіку*); не зовсім вдалі, іноді семантично розмиті формулювання (у *виступах політиків дедалі зримішими стають взаємозв'язки мовної організації суспільства з державним устроєм* (с.12); *встановлення специфіки функціонування мовного портрета і визначення його*

значення для розвитку мовної особистості (с. 13); до розуміння цього явища долучаються ще екстраглоссальні чинники, які впливають на породження та сприйняття текстів (с.20) та ін. Окрім ключові дефініції потребують змістового увиразнення, пор.: *Політична мова – це впорядкована послідовність слів, яка представлена аудиторії та має конкретну соціальну, психологічну та практичну мету* (с.11).

Вказані у відгуку міркування, зауваження й побажання не стосуються ні загальної концепції роботи, ні застосованої методики аналізу, тому їх варто сприймати радше як стимули до майбутньої дослідницької роботи. Вони не впливають на позитивну оцінку рецензованої праці.

Автореферат і публікації Н. В. Деренчук у виданнях, визнаних ВАК як фахові зі спеціальності «українська мова», повністю відбивають теоретичні положення дисертації та її практичні результати, які належно апробовано.

Підсумовуючи, констатуємо: сьогодні на розгляд спеціалізованої ради і наукової громадськості подано цілісну, самостійну працю, виконану на багатому матеріалі, в руслі сучасної комунікативно-прагматичної та лінгвокультурологічної парадигми. Належний ступінь новизни та теоретико-практичне значення, релевантність аналізованого матеріалу, достовірні висновки засвідчують її відповідність чинним вимогам до праць кандидатського рівня. Отже, за виконання дисертації «Мовний портрет сучасного українського політика» Н. В. Деренчук заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Канд. філол. наук,
ст. наук. співр. відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г.М.СЮТА

